

Andrzej Niewiadomski

"Science fiction i jej pogranicza"

Biuletyn Polonistyczny 29/3-4 (101-102), 105-109

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

(UW) dokonała przeglądu występujących w "Vade-mecum" postaci biblijnych, wskazując na funkcję, jaką spełniają w cyklu.

Zamykając obrady konferencji doc. Z. Trojanowiczowa stwierdziła, że wartość jej polega m.in. na tym, iż umożliwiła spotkanie i rozmowę różnym osobom w różny sposób patrzącym na twórczość Norwida. Ważne jest też to, że konferencja w jakiejś mierze wypełnia lukę w badaniach nad językiem Norwida, badaniach ważnych ze względu na specyfikę i trudność tego języka. Dodatkową korzyścią dla zespołu PSJN stanie się wzbogacenie wiedzy jego członków i podniesienie ich wrażliwości na słowo Norwida.

Jako podsumowanie konferencji zespół Pracowni planuje wydanie w 1986 r. jej materiałów: tekstów referatów i streszczenia dyskusji.

Radosław Pawelec

"Science fiction i jej pogranicza"

W dniu 14 XI 1985 r. w Pałacu Kazimierzowskim Uniwersytetu Warszawskiego odbyło się seminarium naukowe pt. "Science fiction i jej pogranicza", zorganizowane przez redakcję miesięcznika literackiego "Fantastyka" i Instytut Literatury Polskiej UW. Było to pierwsze tego rodzaju seminarium zrealizowane pod patronatem placówki naukowej, grupujące teoretyków i krytyków SF z krajowych ośrodków uniwersyteckich, poświęcone w całości problemom polskiej i obcojęzycznej fantastyki naukowej. Intencją organizatorów było ujawnienie związków literatury science fiction z innymi gatunkami prozy, ustalenie jej toż-

samości na tle takich odmian, jak baśń, utopia, powiastka filozoficzna, proza historyczna, psychologiczna i społeczno-obyczajowa oraz analiza wybranych tekstów literackich (zwłaszcza twórczości Stanisława Lema).

Obrady otworzył prodziekan Wydziału Polonistyki UW - A. M a k o w i e c k i, który wskazał na rosnącą popularność literatury SF w kulturze Polski Ludowej (pisarstwo Lema i jego następców, powstanie specjalistycznych czasopism literackich, recepcja fantastyki naukowej w różnych grupach czytelniczych, środowiskowych, zawodowych). Science fiction jest dziś nie tylko literaturą masową, ale podejmuje ważne problemy rzeczywistości, prognozuje przyszłość, sięga do różnych tematów i zagadnień, ukazuje skutki konfliktów między człowiekiem a techniką, badając efekty zmian społecznych, kulturowych. Czynnikiem nauki w definicji gatunku oznacza coraz częściej "socjologię", "historię", "lingwistykę", dotyczy zagadnień uniwersalnych, prze-myśleń i rozwiązań.

Pierwszy referat "Literackie pejzaże fantastyki naukowej" wygłosił A. N i e w i a d o w s k i (UW), który nakreślił obraz kodu genetycznego science fiction zwracając uwagę na stopniowe zacieranie się kryteriów klasyfikacyjnych gatunku oraz rozszerzanie pola jego literackich możliwości. Mówiąc o historii SF autor wskazał dwa wyznaczniki: dydaktyczno-progresywny (utopijny) i fikcyjno-przygodowy. Jako przykład interesującego zjawiska pogranicznego prelegent wskazał na pisarstwo Stanisława Lema i Teodora Parnickiego, w którym liczy się historiozofia, wiedza o zasadach przemian współczesnego świata.

Następny referat pt. "Baśń a science fiction" wygłosił R. H a n d k e (UW), podkreślając odmiennosć zasad konstrukcyjnych oraz reguł istnienia SF i baśni. Zarówno w swych funk-

cjach pierwotnych, jak i związanych z jej wtórną postacią literacką baśń zwraca się ku innym zagadnieniom i celom aniżeli fantastyka naukowa. Mamy w niej do czynienia z modelowaniem rzeczywistości nie opartym na mimetyzmie, ale operującym innymi zasadami i odmiennym tworczywym kreacji niż to ma miejsce w SF.

A. K o ł o d y ń s k i (red. tygodnika "Film") zatytułował swój referat "Z języka krytyki filmu SF: puste obrazy". Autor zaproponował zastosowanie w analizie filmów SF pojęcia "pustego obrazu" na zasadzie analogii z terminami językoznawczymi. W filmie SF obowiązuje generalna zasada, iż efekt fantastyczności jest wynikiem podporządkowania składników świata przedstawionego zasadzie niezgodności. Pojęcie "pustego obrazu" odnosi się zatem nie tyle do pojedynczych ujęć, co większych jednostek systemowych: sekwencji. Mechanizm "pustych obrazów" aktywizuje fantazję, dzięki której "niemożliwe" percypowane jest bez oporów przy zawieszeniu niewiary, co już Coleridge uznał za warunek odbioru poezji.

Z referatem "Konwencja i indywidualność - z dziejów francuskiej science fiction" wystąpiła B. O k ó l s k a (UW). Referentka stwierdziła, że na przełomie XIX i XX w. zarysowały się dwa nurty literatury: pierwszy, niosący ze sobą element sensacji o charakterze naukowo-technicznym, zagadki, spekulacji czy uprzystępnionej wiedzy, drugi zaś opisujący podróż i przygodę nie skrepowane barierami rzeczywistych możliwości ludzkich poczynań. Począwszy od lat osiemdziesiątych XIX w. pisarze kontynuują też tradycję "voyages extraordinaires", której szczególnie model stworzył J. Verne. Są również i tacy, którzy uprawiają ten gatunek okazjonalnie, jak Guy de Maupassant czy Philippe Villiers de L'Isle-Adam. Bliski związek wczesnej literatury SF z fantastyką lat ostatnich widać wyraź-

nie w przypadku utworów nurtu "merveilles scientifiques", w których autor - w miejsce typowego dla fantastyki elementu "nadprzyrodzonego" wprowadza zdarzenia i zjawiska niezwykle, lecz zgodne z prawami rządzącymi rzeczywistością (M. Renard, A. Robida, G. Le Rouge i inni).

"Księgi apokryfów Stanisława Lema" to tytuł referatu S. B e r e s i a (UWr.), który określił świat prozy Lema mianem rzeczywistości podminowanej iluzją, falsyfikatem, imitacją. Jedną z najciekawszych realizacji mistyfikacyjnych gier i zabaw Lema są jego apokryfy - relacje podróżnicze w "Hormonie agatotropowym", legitymacyjne "wytwory" z "Wysokiego zamku", zbiory biblioteczne komentowane w "Solaris" i w "Wizji lokalnej", manuskrypt profesora Hogartha w "Głosie Pana", oracje filozofującego komputera w "Golemie XIV", fikcyjne recenzje i przedmowy do nieistniejących książek w "Doskonałej próżni", "Wielkości urojonej", "Prowokacji". Proza odkryła nową szansę, nowy teren możliwy do zaanektowania: gatunek wypowiedzi zachowujący wyznaczniki beletrystyki, a jednocześnie nasycony refleksją nad rozwojem kultury i sztuki. Lemowskie apokryfy można usystematyzować wg kręgów tematyczno-problemowych: 1) refleksji nad sytuacją współczesnej sztuki i literatury oraz ich niespokojnie oczekiwaną przyszłością; 2) rozważań osnutych wokół paradoksów, dylematów i trosk drążących ewoluującą coraz szybciej cywilizację; 3) prób włączenia się do dyskusji wąskiego grona specjalistów różnych gałęzi poznania nad ustaleniami współczesnego obrazu świata i sytuacją próbującą go zrekonstruować nauki oraz człowieka. Quasi-wstępy i recenzje to produkty typowe dla współczesnej kultury, której normą staje się namiastka. Noszą one tę postać nie z nieświadomej uległości Lema tej normie, lecz właśnie z oporu i chęci zdystansowania się

(poprzez parodie i pastisz) wobec niej. Jednocześnie jednak realizują ją w myśl założenia, że tylko w ten sposób można przezmoczyć ambitniejsze treści i złamać wobec nich opór czytelnika.

W dyskusji, jaka wywiązała się w drugiej części seminarium, obok referentów zabrali głos: A. Smuszkiewicz (UAM), który zwrócił uwagę na zmienność kryteriów opisu gatunku; P. Krywak (UJ) wskazując możliwość traktowania SF podobnie do kategorii "groteski" z wydzieleniem pewnych podtypów motywacyjnych; a także redaktorzy: A. Hollanek ("Fantastyka"), L. Bugajski ("Życie Literackie"), W. Sawicki ("Pismo Literacko-Artystyczne"), którzy podkreślali zadania poznawcze SF (przeżycie wyobcowania humanisty w stechnicyzowanej kulturze, poczucie zagrożenia roli pisarza w społeczeństwie, troska o kształt przyszłego świata).

Sesję zamknął A. Niewiadowski. Podsumował on krótko problematykę seminarium wskazując na dwa wątki problemowe, które zaznaczyły się w trakcie obrad: teoretyczny (genologia, wyznaczniki SF) oraz historyczno-monograficzny, poświęcony analizie wybranych problemów literackich. Uznając plon seminarium za bogaty i inspirujący nowe badania w dziedzinie SF, prowadzący sesję podkreślił konieczność podobnych spotkań w przyszłości oraz wyraził podziękowanie uczestnikom i współorganizatorom spotkania.

Andrzej Niewiadowski